

УДК 342.9

Т.П. РУЦИНСЬКА, Інститут економіко-правових досліджень НАН України

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ МАЙНА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Ключові слова: громадські організації, господарські відносини, майно громадських організацій, правовий режим майна, майнова відокремленість, підприємства громадських організацій

Враховуючи тенденцію зростання кількості громадських організацій та ту роль, яку вони відіграють у вирішенні суспільно-корисних завдань, останнім часом з'являється чимало наукових праць, присвячених аналізу правового статусу громадських організацій. При цьому переважна більшість із них присвячена дослідженню конституційно-правового (О. Ващук, В. Білецький, І. Бондарчук, Н. Гаєва, Ю. Дімітров, Л. Рябовал, Д. Мерешкін, О. Дарков, М. Лациба та ін.), адміністративно-правового (Є. Додіна, А. Сергієнко, О. Стерлігов, та ін.), цивільно-правового (Л. Бойко, С. Осауленко, Т. Руда, В. Піддубна, Г. Ковальова, О. Літвіна та ін.) статусу цих організацій, та майже зовсім немає досліджень, які б аналізували статус громадських організацій з точки зору господарського права, а ті публікації, що є, як правило, аналізують господарсько-правовий статус окремих видів громадських організацій (Т. Савченко, Ю. Кобець). Тому метою статті є аналіз правового режиму майна громадських організацій та створюваних ними для здійснення підприємницької діяльності підприємств з метою виконання статутних завдань громадської організації.

Однією з однак юридичної особи є майнова відокремленість. Майнова відокремленість громадських організацій полягає у тому, що вони є власниками майна, яке їм належить. Об'єктом права власності громадських орга-

нізації виступає майно, необхідне для здійснення статутних завдань організації, споруди з відповідним устаткуванням, санаторії, будинки відпочинку, клуби, будинки культури, стадіони, піонерські табори, культурно-освітні фонди, транспорт, кошти, інше майно. Відповідно до характеру діяльності громадської організації об'єктом її власності можуть бути підприємства. У сучасній практиці майнова база громадських організацій не завжди буває сформована на момент її створення. Майнова відокремленість у цьому разі полягає у суб'єктивному праві, в абстрактній можливості для такої організації мати таке майно у майбутньому. Особливістю ознаки майнової відокремленості є те, що після передачі майна цій організації її засновники втрачають усі майнові права щодо нього.

Під правовим режимом майна суб'єктів господарювання зазвичай розуміють встановлені правовими нормами структуру цього майна, порядок його придбання (формування), використання і вибуття, а також звернення на нього стягнення кредиторів [1, с.221].

Основою правового режиму майна громадських організацій, на якій базується їх господарська діяльність, відповідно до ч.1 ст.133 ГК, ст.21 Закону України «Про об'єднання громадян» (далі – Закон) є право власності. З аналізу ч.1 ст.21 Закону випливає, що громадська організація може мати у власності кошти та інше майно, необхідне для здійснення її статутної діяльності [2]. Питання правового режиму грошей, як одного з видів майна, що може перебувати у власності та передаватись створюваним підприємствам громадських організацій, досліджувались нами у статті «Грошові кошти як об'єкт права власності та джерело формування майна громадської організації» [3].

Зупинимось на питаннях формування майнової бази громадських організацій. Майном визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності громадської

організації та відображаються в її балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку її майна.

ГК не дає визначення поняття речі, натомість це визначення закріплює ст.179 ЦК, яка під останньою розуміє предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права і обов'язки. З урахуванням положень ст.190 ЦК майном вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права і обов'язки [4], проте для визнання цих об'єктів речами в розумінні ГК, необхідним є їх відповідність певним ознакам, закріпленим у ч.1 ст.139 ГК. З аналізу цієї норми вбачається, що вони повинні мати вартісне визначення; вироблятися чи використовуватися у діяльності громадської організації; відображатися в балансі громадської організації або враховувалися в інших встановлених законом формах обліку їх майна [5]. Нематеріальним активом є немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований [6].

Майнові цінності залежно від економічної форми, якої набуває майно у процесі здійснення господарської діяльності, можуть належати до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів.

Щодо поняття «основні фонди» необхідно зазначити, що, на нашу думку, законодавець ототожнює це поняття з поняттям «основні засоби». В ГК стосовно майна будь-яких суб'єктів господарювання йдеться про «основні фонди виробничого і невиробничого призначення», до яких ч.3 ст.139 ГК відносить будинки, споруди, машини та устаткування, обладнання, інструмент, виробничий інвентар і приладдя, господарський інвентар та інше майно тривалого використання. В бухгалтерському законодавстві йдеться про «основні засоби», якими визнаються матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використан-

ня (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він триваліший за рік) [7]. Основні засоби класифікуються, зокрема, на основні засоби (земельні ділянки, капітальні витрати на поліпшення земель, будинки, споруди та передавальні пристрої, машини та обладнання, транспортні засоби, інструменти, прилади, інвентар (меблі), робоча і продуктивна худоба, багаторічні насадження тощо), інші необоротні матеріальні активи (бібліотечні фонди, малоцінні необоротні матеріальні активи, тимчасово (нетитульні) споруди, природні ресурси, інвентарна тара, предмети прокату тощо), незавершені капітальні інвестиції.

Відповідно до ч.1 ст.82 ЗК України, юридичні особи (засновані громадянами України або юридичними особами України) можуть набувати у власність земельні ділянки для здійснення підприємницької діяльності у разі:

- а) придбання за договором купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами;
- б) внесення земельних ділянок її засновниками до статутного фонду;
- в) прийняття спадщини;
- г) виникнення інших підстав, передбачених законом [8].

Якщо виходити з визначення громадської організації, наданого у ст.3 Закону, останньою визнається об'єднання *громадян* для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів, а відтак, громадська організація може мати у власності земельні ділянки і, відповідно, реалізуючи своє право власності, передавати їх у статутний фонд створюваного підприємства. Проте ст.11 цього ж Закону зазначає, що засновниками громадських організацій можуть бути *громадяни України, громадяни інших держав та особи без громадянства*. Таким чином, у визначенні громадської організації більш доцільним було б використання терміну «фізичні особи», а не терміну «громадяни». Хоча мотиви, з яких

законодавець використовує саме термін «громадяни», є зрозумілими, адже організації то *громадські*. Отже, якщо засновниками громадської організації є громадяни України, така організація може мати на праві власності земельні ділянки і, відповідно, передавати їх у власність створених нею підприємств. В інших випадках згідно зі ст.ст.93 і 124 ЗК України для провадження підприємницької та іншої діяльності земельні ділянки можуть передаватись юридичним особам в оренду.

В літературі щодо громадських організацій спостерігається використання терміну не «основні фонди», а «майнові фонди цих організацій», та зазначається, що у статутах або відповідних положеннях, як правило, не здійснюється диференціація майна за фондами. Але специфіка правового режиму окремих видів майна громадських організацій дає змогу провести узагальнену його класифікацію, поділивши його на грошові кошти і майно у натурально-речовому визначенні [9].

Оборотними засобами (оборотними активами) відповідно до п.4 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» є грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу [10]. Відповідно ж до ч.4 ст.139 ГК оборотними засобами є сировина, паливо, матеріали, малоцінні предмети та предмети, що швидко зношуються, інше майно виробничого і невиробничого призначення.

Під товарами у складі майна суб'єктів господарювання визнаються вироблена продукція (товарні запаси), виконані роботи та послуги. Це визначення вміщує ч.6 ст.139 ГК, проте існують й інші визначення цього поняття [11].

Визначення понять «вироблена (готова) продукція», «роботи», «послуги» ГК не надає. Натомість ці визначення можна знайти в інших нормативно-правових актах [12], аналіз яких дає змогу дійти висновку, що підприємствами громадських організацій можуть на-

даватись будь-які послуги та виконуватись будь які види робіт, адже законодавчих обмежень щодо видів підприємницької діяльності, якими можуть займатись підприємства громадських організацій, не існує.

Розглянувши питання, які види майна можуть перебувати у власності громадської організації та створюваних нею підприємств, необхідно зупинитись на джерелах формування майна цих суб'єктів (крім грошових, які аналізуються нами у статті «Грошові кошти як об'єкт права власності та джерело формування майна громадської організації»).

Відповідно до ст.140 ГК джерелами формування майна суб'єктів господарювання є:

- грошові та матеріальні внески засновників;
- доходи від реалізації продукції (робіт, послуг);
- доходи від цінних паперів;
- капітальні вкладення і дотації з бюджетів;
- надходження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), що належать їм, придбання майна інших суб'єктів;
- кредити банків та інших кредиторів;
- безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій і громадян;
- інші джерела, не заборонені законом.

Зазначена норма встановлює загальні, найпоширеніші джерела, з яких формується майно будь-яких суб'єктів господарювання. Проте не всі з зазначених у цій нормі джерел можуть використовуватись громадськими організаціями для формування свого майна. Окремо регулюванню питання джерел формування майна громадських організацій присвячена ч.2 ст.21 Закону. У ГК та Законі співпадають такі джерела формування майна, як грошові та матеріальні внески засновників; придбання майна інших суб'єктів; пожертвування організацій і громадян. Крім зазначених Закон виділяє також грошові та матеріальні внески членів (учасників) або держави; вступні та членські внески; придбання майна за рахунок власних коштів чи на інших підставах, не заборонених законом. Однією з таких підстав, як вірно зазначають деякі джерела, є спадкування [9].

Громадські організації також мають право на майно та кошти, придбані в результаті господарської та іншої комерційної діяльності створених ними госпрозрахункових установ та організацій, заснованих підприємств, що певним чином перекликається з таким джерелом формування майна суб'єкта господарювання, наведеного у ГК, як доходи від реалізації продукції (робіт, послуг). Останні можуть бути джерелом формування майна самої громадської організації, щоправда використовувати його вона повинна відповідно до цільового призначення своєї статутної діяльності. Зміст доходів з джерелом їх походження з України визначений пунктом 1.21 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [13].

У результаті здійснення підприємницької діяльності через створювані громадською організацією госпрозрахункові установи та організації, засновані нею підприємства, громадська організація отримує прибуток, який є основним узагальнюючим показником фінансових результатів господарської діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Прибуток - це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати. При цьому під доходами розуміється збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків засновників), а під витратами - зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками) [14]. Визначення та склад валового доходу та валових витрат суб'єктів господарювання визначається податковим законодавством, зокрема ст.ст.4, 5 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств».

За загальним правилом, сформульованим як у ГК так і у ЦК, порядок використання прибутку (доходу) суб'єкта господарювання

визначає сам власник (власники) або уповноважений ним орган відповідно до законодавства та установчих документів. Проте щодо використання прибутку підприємствами, створеними громадськими організаціями, як Закон, так і ГК встановлюють певні обмеження, які полягають у обов'язковому витрачанні прибутку на цілі, встановлені установчими документами громадської організації, яка є засновником підприємства громадської організації як господарюючого суб'єкта.

Тобто громадські організації після сплати обов'язкових платежів проводять відрахування від прибутку, що залишається в їх розпорядженні, на виконання своєї основної діяльності. Проте, як вірно зазначається у літературі, основна діяльність - поняття широке. В організаціях, внесених податковими органами до Реєстру неприбуткових установ і організацій відповідно до абзаців «б» та «г» пп.7.11.1 п.7.11 ст.7 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», звільняються від оподаткування доходи, отримані від проведення основної діяльності. В абзаці «б» йдеться про благодійні фонди і благодійні організації, громадські організації створені для проведення екологічної, оздоровчої, аматорської спортивної, культурної, освітньої та наукової діяльності, а також про творчі спілки та політичні партії, громадські організації інвалідів та їх місцеві осередки, науково-дослідні установи та вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації, внесені до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави, заповідники, музеї-заповідники. Під дію абзацу «г» підпадають інші, ні визначені в абзаці «б» цього підпункту, юридичні особи, діяльність яких не передбачає одержання прибутку згідно з нормами відповідних законів [15, с.9].

Розглянемо джерела формування майна, які зазначені у ГК, але окремо не виділені у Законі. Це, зокрема, доходи від цінних паперів; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; надходження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів); кредити банків (інших кредиторів).

Під доходами від цінних паперів відповідно до п.7.6.4 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» розуміють суму коштів або вартість майна, отриману (нараховану) платником податку від продажу, обміну або інших способів відчуження цінних паперів та деривативів, збільшену на вартість будь-яких матеріальних цінностей чи нематеріальних активів, які передаються платнику податку у зв'язку з таким продажем, обміном або відчуженням. До доходів від цінних паперів належить і дивіденди – платежі, які здійснюються юридичною особою – емітентом корпоративних прав чи інвестиційних сертифікатів на користь власника таких корпоративних прав (інвестиційних сертифікатів) у зв'язку з розподілом частини прибутку такого емітента, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку.

Сама громадська організація не може здійснювати ані випуск, ані реалізацію, ані посередницькі операції з цінними паперами, ані набувати цінні папери інших суб'єктів господарювання, оскільки всіма цими повноваження наділяються лише суб'єкти господарювання, яким громадська організація в чистому вигляді не виступає, адже здійснення нею господарської діяльності допускається лише через госпрозрахункові установи та створені підприємства. Цей висновок впливає також з аналізу суб'єктного складу цих господарських операцій. Проте набувати цінні папери інших суб'єктів господарювання можуть створені підприємства громадських організацій. Тобто доходи від цінних паперів можуть виступати джерелом формування майна громадської організації лише опосередковано, через створені нею підприємства.

Капітальними вкладеннями є інвестиції, спрямовані на створення і відновлення основних фондів. При цьому розрізняють державні і недержавні капітальні вкладення. Під недержавними розуміються інвестиції, що фінансуються за рахунок коштів інвесторів з недержавними формами власності, а саме:

– власних фінансових ресурсів інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо);

– позичкових фінансових коштів інвестора;
– залучених фінансових коштів інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, облігацій, цільові та інші внески громадян і юридичних осіб);

– безоплатних та благодійних внесків, пожертвувань організацій, підприємств і громадян;

– коштів іноземних інвесторів (іноземні інвестиції, як прями, так і портфельні, капітальні трансферти, кредити).

Щодо надходжень від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), що належать громадським організаціям, слід зазначити, що вони, на нашу думку, можуть мати місце, і громадські організації мають право на таку діяльність, адже в такому випадку вони реалізують лише свої правомочності власника. Це джерело, в свою чергу, поділяється на кілька складових: 1) виручка від продажу майнових об'єктів; 2) надходження у вигляді орендної плати як платежу за користування об'єктом оренди; 3) придбання майна інших суб'єктів (у власність, господарське відання або оперативне управління) відповідно до укладених договорів.

Кредити банків (інших кредиторів) за назвою ст.346 ГК можуть мати місце лише стосовно суб'єктів господарювання, яким громадська організація з аналізу ст.55 ГК з посиланням на ст.2 цього ж Кодексу, у чистому вигляді не виступає. Проте, якщо виходити з положень ЦК, громадська організація цілком може виступати в якості суб'єкта кредитування, адже ніяких обмежень щодо особи позичальника в ньому не вміщується. Кредити банків та інших кредиторів - це кошти та матеріальні цінності, які надаються резидентами або нерезидентами у користування юридичним або фізичним особам на визначений строк та під процент.

Таким чином з тих джерел формування майна суб'єктів господарювання, які зазначені у ст.140 ГК, щодо громадських організацій можуть мати місце дотації з бюджету, надходження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), кредити банків. До того ж, на нашу думку, підприємства громадської організації можуть отримувати доходи від цінних паперів, тобто мають ще одне джерело формування свої майнових фондів (зокрема, набувати цінні папери інших суб'єктів господарювання).

Отже, майно громадських організацій можуть складати основні фонди і, зокрема, земельні ділянки, оборотні засоби та товари, під якими розуміються в тому числі і виконані роботи та надані послуги. Проте виконувати роботи та надавати послуги з метою отримання від цієї діяльності прибутку самі громадські організації не можуть. Для цього їм необхідно створити своє підприємство (підприємство громадської організації), право на створення якого з метою виконання статутних завдань громадської організації надає ст.ст.2, 112 ГК, ч.1 ст.24 Закону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / кол. авт.: Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін. ; за заг. ред. В. К. Мамутова. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.

2. Закон України «Про об'єднання громадян» : від 16.06.1992 р. // ВВР України. – 1992. – № 34. – Ст. 504.

3. Руцинська Т. П. Грошові кошти як об'єкт права власності та джерело формування майна громадської організації / Руцинська Т. П. // Тези доповідей щорічної Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 15–16 травня 2009 року) : у 2-х т. / за заг. ред. С. М. Тимченка і Т. О. Коломоець. – Запоріжжя : Запоріж. нац. ун-т, 2009. – Т. 1. – С. 278.

4. Цивільний кодекс України: Кодекс : від 16.01.2003 р., № 435–IV // ВВР України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.

5. Наказ Мініфіну України «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» : від 18.10.1999 р., № 242 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 44. – С. 229.

6. Господарський кодекс України : від 16.01.2003 р., № 436-IV // ВВР України. – 2003. – №№ 18–22. – Ст. 144.

7. Наказ Мініфіну України «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» : від 27.04.2000 р., № 92 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 21. – С. 99.

8. Земельний кодекс України : від 25.10.2001 р., № 2768–III // ВВР України. – 2002. – №№ 3–4. – Ст. 27.

9. Власність громадських організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.djereło.com/index.php?option=com_content&task=view&id=4045&Itemid=65.

10. Наказ Мініфіну України «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» : від 31.03.1999 р., № 87 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 25. – С. 335.

11. Положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти / затв. Постановою Кабінету Міністрів України : від 17.10.2008 р. № 921 // Урядовий кур'єр. – 22.10.2008. – № 197.

12. Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» / затв. наказом Міністерства фінансів України : від 31.03.1999 р., № 87 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 25. – С. 335.

13. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» : від 28.12.1994 р., № 334/94–ВР // ВВР України. – 1995. – № 4. – Ст. 28.

14. Наказ Міністерства фінансів України «Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати» : від

31.03.1999 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – № 25. – С. 343.

Вісник податкової служби України. – 2003. – № 22. – С. 9–11.

15. Як господарювати благодійним фондам //

Руцинська Т. П. Особливості правового режиму майна громадських організацій як суб'єктів господарського права / Т. П. Руцинська // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 803–809 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11rtpcgp.pdf>

Виконано аналіз правового режиму майна громадських організацій та створюваних ними для здійснення підприємницької діяльності підприємств. Визначені особливості порядку його формування і використання. Дана відповідь на питання, які саме джерела формування майна, із передбачених господарським законодавством, можуть застосовуватись громадськими організаціями.

Руцинская Т.П. Особенности правового режима имущества общественных организаций как субъектов хозяйственного права

Выполнен анализ правового режима имущества общественных организаций и созданных ими для осуществления предпринимательской деятельности предприятий. Определены особенности порядка его формирования и использования. Дан ответ на вопрос, какие именно источники формирования имущества, из предусмотренных хозяйственным законодательством, могут применяться общественными организациями. оводного транспорта.

Rutsinskaja T.P. Features of a Legal Regime of Property of Public Organizations as Subjects of the Economic Law es of the Main Pipeline Transport

The legal regime of property of the public organizations and enterprises which established by them for carrying out the business activities analyzes. It defines the specifics of the order of its formation and use. There is the answer to the question what specific sources of formation of the property from under the economic laws can be applied by public organizations.

Форум прав